

Zo licht als kan

Regionale Kenniswerkplaats
Jeugd Noord-Holland

Een handreiking
voor professionals
bij gebruik van het
stappenplan
om professionele zorg
rondom gezinnen af
te bouwen.

Zo licht als kan

Een handreiking voor professionals bij gebruik van het stappenplan om professionele zorg rondom gezinnen af te bouwen. Regionale Kenniswerkplaats Jeugd Noord-Holland.

Schie, L. van, & Goorden, O.
(2024).

onderwijs & familiezorg

INCLUZIO
HOLLANDS
KROON.

Inleiding

Voor je ligt het eindproduct van Leeratelier 4 “Zo licht als kan”, één van de projecten binnen de Regionale Kenniswerkplaats Jeugd Noord-Holland 2020–2024.

Dit leeratelier had als doelstelling om vanuit verschillende perspectieven te leren hoe de samenwerking rondom een gezin zo kan worden vormgegeven dat professionele zorg kan worden afgebouwd. Het streven daarbij is om hulp ‘zo licht als kan’ in te zetten en de eigen kracht van ouders en jeugdigen te versterken, passend bij de transitiedoelen van de Jeugdwet 2015. Dit document is geschreven voor praktisch gebruik door professionals die werkzaam zijn in de jeugdhulpverlening.

Onderzoek

De centrale vraag uit het leeratelier luidt: Wat werkt in de samenwerking tussen formele en informele hulpbronnen rondom een gezin om professionele zorg af te bouwen? Om deze vraag te beantwoorden is er in 2020 een exploratief kwalitatief onderzoek gestart in de vorm van dossieronderzoek en semigestructureerde interviews met jeugdigen, hulpverleners, ouders en netwerkleden. De deelnemende jeugdigen zijn zowel afkomstig uit specialistische residentiële jeugdhulp (iHUB-locatie Antonius, Castricum) als ambulante specialistische jeugdhulp (Inclusio, Hollands Kroon). Totaal zijn er 14 participanten geïnterviewd en 8 dossiers geanalyseerd (Figuur 1).

Het onderzoek resulteerde in belemmerende en bevorderende factoren:

- 1) bij het in kaart brengen, activeren, opbouwen en uitbreiden van het netwerk;
- 2) in de samenwerking met het netwerk; en
- 3) bij de overdracht van professionele zorg aan het netwerk.

Op grond van alle informatie zijn er tien aanbevelingen geformuleerd voor het versterken van de samenwerking met het informele netwerk met als streven professionele zorg zo eerder af te kunnen bouwen of af te schalen in intensiteit. Deze tien aanbevelingen zijn het uitgangspunt geweest voor de ontwikkeling van het stappenplan met handreiking.

Voor meer informatie over de uitvoering van het onderzoek, zie het eindverslag¹.

Figuur 1

Resultaat dataverzameling in aantallen per zorgvorm

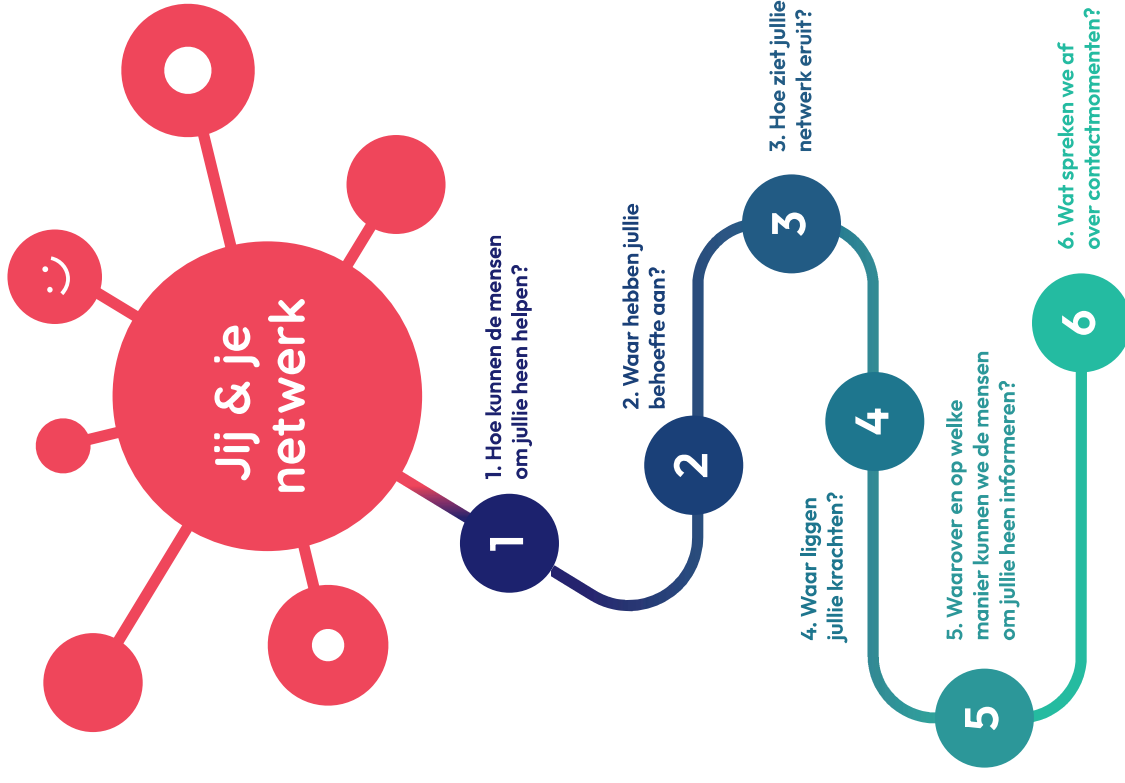

Stappenplan

Stappenplan met handreiking
In de dagelijkse praktijk is vaak al veel aandacht voor het activeren, betrekken en begeleiden van het netwerk. Vanuit de praktijk klonk de behoefte aan meer richtlijnen, tips en hulpmiddelen om dit meer gestructureerd en aansprekender vorm te geven. Om die reden zijn de resultaten uit het eindverslag samen met professionals omgezet in een praktisch product waarmee in de dagelijkse praktijk gewerkt kan worden. Dit praktijkproduct beoogt jou als professional te ondersteunen bij het in kaart brengen, activeren, opbouwen en uitbreiden van het netwerk, zodat het netwerk een (grotere) rol kan spelen bij het ondersteunen van de jeugdige en het gezin.

Het product is tweedelig en bestaat uit een stappenplan (zie volgende pagina) en een handreiking (dit document). Het **stappenplan** kan in de gesprekken samen met het gezin gebruikt worden; de stappen zijn flexibel en op maat in te zetten. Het kan bijvoorbeeld zijn dat je af en toe een stap terug gaat. De **handreiking** is bedoeld voor inzet door professionals en is een verlengstuk van het stappenplan met per stap een korte uitleg en tips.

Deze praktijkproducten betreffen niet een op zichzelf staande methode, maar zijn ontworpen om toe te passen binnen de context van de werkwijzen en richtlijnen waar professionals al mee werken. Ze kunnen gezien worden als een leidraad met voorbeelden en suggesties die de professionals ondersteunt, en het is aan de professional om een prettige manier van werken te vinden die past binnen de organisatie waar de hulpverlening plaatsvindt.

Stap

1

Informeren en motiveren

In stap 1* voer je een gesprek met het gezin om iedereen binnen het gezin te informeren en motiveren over de potentie van een netwerk. Dit doe je aan de hand van de brede open vraag aan het gezin **'Hoe kunnen de mensen om jullie heen helpen?'**. Laat het gezin eerst zelf nadenken hierover. Deze eerste stap is belangrijk om te achterhalen hoe het gezin kijkt tegenover een netwerk en hun antwoord hierop zal deels bepalen hoe de rest van het plan eruit zal gaan zien. Aan het einde van stap 1 heeft het gezin het gevoel voldoende geïnformeerd te zijn over de voordelen en nadelen van een netwerk om hen heen in tijden van zorg.

Het kan zijn dat het gezin niet voor het eerst te horen krijgt dat het betrekken van het netwerk belangrijk is. Hierdoor is er mogelijk enige mate van weerstand ontstaan. Weerstand komt vaak voort uit angst, zorgen of onzekerheid bij gezinnen. Het begrijpen van deze onderliggende factoren kan helpen bij het verminderen van weerstand. Voor zowel het opbouwen of uitbreiden van het netwerk en voor een constructieve samenwerkingsrelatie tussen de professional en het gezin, is het allereerst belangrijk om bij weerstanden bij het gezin hier met hen over in gesprek te gaan en te blijven stimuleren het

netwerk te betrekken. Dit dient uiteraard te gebeuren met respect voor de wensen en grenzen van de jeugdigen en ouders en met inachtneming van de privacy-regels. In het onderzoek gaven jeugdigen en ouders aan achteraf toch blij te zijn geweest met de betrokkenheid van het netwerk. Oog hebben voor uitbreiding van het netwerk is tevens belangrijk voor ouders, bijvoorbeeld voor respijtzorg en morele steun. Je kunt het gezin eventueel in contact brengen met een ervaringsdeskundige die je vraagt om met het gezin te delen hoe de betrokkenheid van het netwerk hem of haar uiteindelijk heeft geholpen.

- Laat het gezin nadenken over hoe een netwerk in hun situatie helpend kan zijn.
- Ga het gesprek open in om eventuele bezorgdheid of weerstand te verminderen.
- Focus op het positieve: heb vertrouwen in de capaciteiten van het gezin.
- Maak gebruik van motiverende gespreksvoering.
- Noem voorbeelden van ervaringen uit jouw eigen praktijk.
- Ga voor bovenstaande uit van de methodieken die in jouw organisatie beschikbaar zijn.

* Aanbeveling 3 uit het eindverslag

Behoeften achterhalen

Door de vraag te stellen **‘Waar hebben jullie behoefte aan?’** ga je in stap 2* samen met het gezin na waar hun wensen liggen omtrent het betrekken van het netwerk. Je vraagt concreet uit welke (ondersteunings)behoeften de jeugdige en ouder(s) (gezamenlijk maar zeker ook los van elkaar) hebben. Pas in een volgende stap inventariseer je wie uit het netwerk ze graag betrokken zouden zien en op welke manier.

Voordeel van de samenwerking met informele steunfiguren is dat deze al bekend zijn, vaak al een vertrouwensband hebben met de jeugdige of ouder(s) en dat er niet ‘betaald wordt om met ze te praten’. Specifiek voor ouders geldt vaak dat ze het samenwerken of inzetten van het netwerk lastig vinden omdat ze anderen niet tot last willen zijn.

In deze tweede stap laat je het gezin nadenken over aan wat voor contact met het netwerk zij behoefte hebben. Een vorm kan zijn sociaal-emotionele steun, bijvoorbeeld met iemand ergens fijn over kunnen praten, advies krijgen bij algemene vragen, deelgenotcontact (“hoe pak jij dat aan?”), steun bij zelfvertrouwen, motiveren om een diploma te halen, of het gevoel hebben dat je

het samen doet. Ook behoefte aan praktische steun kan genoemd worden door het gezin, bijvoorbeeld bij het zoeken van werk of het leren van de taal, hulp bij declaraties, of steun in de vorm van het zijn van een rolmodel. Er bestaat tot slot geen goede/foute of kleine/grote ondersteuning, zolang het helpt is voor het gezin. Een voorbeeld met betrekking tot dat eerste is wanneer een jongere behoefte heeft aan bijvoorbeeld gamen of ringvechten met een vriend (dat zou je kunnen zien als ‘foute’ ondersteuning). Zolang het helpt is, dan is dat voor *hem* goed, ongeacht of het goedgekeurd wordt door jou als professional of door de omgeving. De wensen van de jongere en ouder(s) zijn hierin vrij en leidend. Er zijn natuurlijk wel grenzen.

- Laat het gezin nadenken over hun eigen wensen.
- Bespreek dit met zowel de jeugdige als ouder(s), omdat er andere behoeften kunnen zijn.
- Ga na waar behoefte aan is, maar achterhaal nog niet wie uit het netwerk waarbij kan ondersteunen.
- Als het gezin vastloopt, geef dan geen voorbeelden maar benoem verschillende typen behoeften (sociaal-emotioneel, praktisch).
- Ga voor bovenstaande uit van de methodieken die in jouw organisatie beschikbaar zijn.

* Aanbeveling 6 uit het eindverslag

Netwerk in kaart brengen

Deze stap* wordt in de praktijk vaak toegepast en is misschien wel de meest herkenbare stap. Vraag aan het gezin **'Hoe ziet jullie netwerk eruit?'** Hiermee krijg je een inkijkje in wie de eventuele steunfiguren van de jeugdige en de ouder(s) zijn.

Voor het in kaart brengen van het netwerk is het van belang ervoor te zorgen dat de je beschikt over verschillende methoden. Bij beschikbaarheid van meerdere methoden, kun je kiezen wat het best aansluit bij de hulpvraag en voorkeuren van de jeugdige en ouder(s). Het gaat hier echt om maatwerk.

Voorbeelden zijn het gebruik van een genogram, een ecogram, Family Finding, of het **kaartpraatspel**². Dit **overzicht**³ van 44 methoden en instrumenten, per doel(groep), kan ook helpen. Bij het kaartpraatspel, onderdeel van Leeratelier 2 uit de RKJ-NH, maak je op een speelse manier bespreekbaar wie belangrijk zijn in het leven van de jeugdige. Op deze manier is het netwerk in kaart brengen minder een opsomming of 'taakje', maar een leuke activiteit, waarbij ongetwijfeld meer steunfiguren naar voren komen dan vooraf gedacht door de jeugdige.

Het netwerk in kaart brengen is breder dan een set met namen. Het gaat ook om de typen ondersteuning die elk steunfiguur kan bieden. Belangrijk hierbij is dat het netwerk aansluit bij de behoeften van het gezin, omdat gezinnen zich dan meer begrepen en gesteund voelen. Het gaat naast 'wie vind je belangrijk?' ook om 'wat kan diegene voor jou betekenen?'. Omdat zowel het netwerk als de behoeften van het gezin met de tijd kunnen veranderen, wordt het aanbevolen om stap 3 herhaaldelijk uit te voeren in het hulpverleningsproces. Om de zorg (deels) over te kunnen dragen aan het netwerk, is het voor de effectiviteit ervan van belang dat de uiteenzetting van het netwerk up-to-date is.

- Wanneer een gezin al eerder het netwerk in kaart heeft gebracht, herevalueer dan samen de bestaande gegevens.
- Herevalueer ook het netwerk wanneer er een verandering plaatsvindt in de gezinsstructuur/-situatie.
- Breng het netwerk in kaart met zowel de jeugdige als ouder(s), omdat er andere steunfiguren kunnen zijn.
- Herinner het gezin eraan zich niet te beperken tot de naaste familie.
- Maak gebruik van bestaande methoden, zoals het laagdrempelige kaartpraatspel.
- Ga voor bovenstaande uit van de methodieken die in jouw organisatie beschikbaar zijn.

* Aanbeveling 1, 4 en 9 uit het eindverslag

Eigen krachten analyse

Stap 4 is een verdieping van de vorige stap waarbij je start met de vraag **‘Waar liggen jullie krachten?’**. Je ondersteunt het gezin bij het op zoek gaan naar de eigen krachten.

Als de samenwerking rondom een gezin zo wordt vormgegeven dat professionele zorg kan worden afgebouwd en dat door het gebruik van het netwerk hulp ‘zo licht als kan’ kan worden ingezet, is het belangrijk dat gezinnen bewust zijn van en kunnen bouwen op hun eigen krachten. Maak gebruik van bijvoorbeeld deze bronnen (Wat werkt bij het versterken van eigen kracht?⁴, Versterken van eigen kracht van ouders en jeugdigen⁵, Samen met ouders en jeugdige

beslissen over passende hulp⁶) om meer te lezen over het versterken van eigen kracht. Het streven is dat gezinnen door breder zicht te krijgen op zichzelf, zij grip krijgen op hun leven en in staat zijn (lichte) problemen zelf op te lossen, dan wel met behulp van (eigen ‘gekozen’) steunfiguren om zich heen. Hulpverleners van Antonius tipten de creatieve manier waarop zij een krachteninventarisatie doen binnen *JouwZorg*⁷. Daarbij

presenteren jeugdigen en ouders hun sterke punten aan elkaar en bijvoorbeeld momenten waarop zij zelf de regie hadden en een hindernis hebben weten te overwinnen. Als deze krachten echter niet of nauwelijks aanwezig zijn, is het aan jou om het gezin te begeleiden om de eigen krachten te ontdekken. Dit kan op verschillende manieren (zie voorbeelden in Figuur 2, volgende pagina).

- Beslis samen met het gezin welke methode jullie gebruiken om op zoek te gaan naar de krachten van het gezin.
- Stimuleer de jeugdige en ouder(s) om op zoek te gaan naar hun eigen krachten.
- Heb oog voor hoe de in kaart gebrachte krachten van het gezin bijdragen aan het oplossen van de probleemvraag.
- Vraag naar voorbeelden uit hun leven waar de jeugdige en ouder(s) iets zelf hebben opgelost.
- Vraag naar waar het gezin trots op is.
- Ga voor bovenstaande uit van de methodieken die in jouw organisatie beschikbaar zijn.

Figuur 2

Voorbeeld van een eigen krachten analyse, zoals gebruikt binnen Antonius

De Krachten Inventarisatie:

Je gaat uitzoeken:

Wat kun jij al heel goed?
Wat zijn jouw talenten?

Op het gebied van:

- Veiligheid
- Wonen
- Geld
- Relaties en Liefde
- Vrienden / Kennissen
- Werken / Leren
- Vrije Tijd, Hobby's, Sport
- Gezondheid & Zelfverzorging
- Je nuttig voelen

Om dat aan het einde van fase 2 te presenteren aan je ouder(s)!

Je JIM helpt je hierbij.

Je ouder(s) doen hetzelfde met hun systeemcoach.

Zo hoor jij straks ook wat zij belangrijk vinden.

Hiernaast staat wat je kunt doen om die presentatie voor te bereiden.

Bespreek ook met je JIM en mentor wat bij jou past!

Hoe kun je je krachten ontdekken?

Met JIM!

- In gesprek, de domeinen doornemen en horen van je JIM wat jij goed kan of kon. Hoe ziet hij/zij dat?
- MijnPad <https://mijnpad.hr.nl/samen invullen!>

Activiteiten op de groep

- MyBox
- 5 G--schema
- Thema avonden
- Ik boek
- Kwaliteitspel
- Signaleringsplan

Extra Activiteiten

- Project Life (training)
- Psychomotore (bewegings) therapie
- Creatieve therapie
- Gesprekken met verslavingszorgconsulent
- Gesprekken met de gedragswetenschapper

Kortdurend Onderzoek naar

- Intelligentieprofiel, wat kun je goed, waar moet jij rekening mee houden

Psycho-educatie

In deze stap* draag je de belangrijkste informatie over de situatie/problematiek van het gezin over aan familie, vrienden of kennissen. Je geeft door de vraag **'Waarover en op welke manier kunnen we de mensen om jullie heen informeren?'** het gezin de ruimte om eigen regie te hebben over wie wat wanneer vertelt.

Bij het activeren van het netwerk en voorsorteren op de overdracht van zorg is het belangrijk om in te steken op psycho-educatie (voorlichting en advies met betrekking tot aanwezige psychische klachten) aan het netwerk. Op die manier is het netwerk op de hoogte van (de achtergrond van) de problematiek van het gezin en kunnen zij het gedrag begrijpen en in de toekomst herkennen. Zo weet het netwerk hoe en wanneer ze het gezin het beste kunnen ondersteunen. Door psycho-educatie hoeven jeugdigen en ouders tevens niet steeds alles uit te leggen en hebben ze minder last

van schaamte. Ook hierin is maatwerk belangrijk, want het kan voor een jeugdige juist prettig zijn als er een plek in het netwerk is waar niet zijn/haar levensverhaal bekend is en hij/zij daar dan ook even niet mee bezig hoeft te zijn. Geef daarom de jeugdige en ouder(s) zelf de regie om te bepalen wie waarvan op de hoogte is.

De voorlichting kan op verschillende manieren plaatsvinden, afhankelijk van het onderwerp. Het bespreken van een eefstoomnis of een verslaving kan zwaarder beladen zijn dan bijvoorbeeld een simpele financiële ondersteuningsbehoefte. Mogelijk zullen er ook

andere hulpverleners betrokken zijn. Een optie is dat je een mini-bijeenkomst plant van een disciplinair team (hulpverleners) samen met het gezin en het netwerk. Dit kan eventueel online zijn in de vorm van een webinar waar de hulpverleners uitleggen wat het onderwerp inhoudt, wat zij doen en welk deel het netwerk eventueel kan overnemen. Je krijgt dan ook inzicht in waarom sommige dingen kunnen worden (bijvoorbeeld vanwege gebrek aan expertise). Een bijeenkomst kan resulteren in een gevoel van gedeelde verantwoordelijkheid: "wij als team gaan dit dragen".

- Geef het gezin de regie over wat het netwerk 'moet' weten (inhoudelijk).
- Denk met het gezin mee over de manier van informatie overdragen (praktisch).
- Zorg voor een veilige omgeving.
- Maak het gevoel van schaamte bespreekbaar.
- Ga voor bovenstaande uit van de methodieken die in jouw organisatie beschikbaar zijn.

* Aanbeveling 8 uit het eindverslag

Contactmomenten organiseren

Het kan helpen om gedurende het traject meerdere contactmomenten te organiseren om zo het vertrouwen en een samenwerkingsrelatie met het gezin op te bouwen. De vraag die je hierbij aan het gezin stelt is bijvoorbeeld: **‘Wat spreken we af over contactmomenten?’**. Dit laat zien dat ook hier het gezin invloed heeft op de gang van zaken (empowerment).

Deze laatste stap* is wederom maatwerk. Het ene gezin kan na stap 1 t/m 5 goed uit de voeten met het netwerk, terwijl het andere gezin het alleen niet lukt. Het is belangrijk dat de overdracht van zorg in stapjes verloopt en dat je beschikbaar blijft voor een bepaalde periode. Ga in gesprek met het gezin en het netwerk over de gewenste frequentie en inhoud van de contactmomenten (wie zit er aan tafel, hoe gaat het, veran-

deringen in situatie, etc.). Het is aan jou om deze afspraken te monitoren, hoewel dit uitdagend is gezien het spanningsveld van het informele karakter en de formele aspecten van monitoring. Tot slot helpt het als je zelf een stapje terugdoet en niet meteen ingrijpt als het lijkt mis te gaan, maar wel nog een periode contact blijft houden over hoe het netwerk de zorg voor de jeugdige of ouder(s) oppakt.

- Ga met het gezin in gesprek over de (realistische) frequentie en inhoud van de contactmomenten.
- Maak een (haalbaar) plan met het gezin waar jullie op kunnen terugvallen.
- Houd per keer bij wat er is besproken en blik bij de volgende bijeenkomst hierop terug.
- Ga na wat de mate van zelfstandigheid is van het gezin.
- Vind de balans tussen afwachten en bemiddelen.
- Zorg voor laagdrempelig contact onderling zoals met een WhatsApp-groep, maar vind een balans tussen formaliteit en informaliteit.
- Ga voor bovenstaande uit van de methodieken die in jouw organisatie beschikbaar zijn.

* Aanbeveling 7 en 10 uit het eindverslag

Noten

- 1 Pooter, A. de & Leloux-Opmeer, H. (2023). Samenwerking tussen formele en informele hulpbronnen: wat werkt? – Eindverslag van een exploratief kwalitatief onderzoek. Regionale Kenniswerkplaats Jeugd Noord-Holland.
- 2 Tromp, N. (2022). Kaart-praatspel: Wie is voor jou belangrijk? Opgehaald van: Kaart-praatspel Wie is voor jou belangrijk? (cloud.microsoft). Er is ook een infographic over samenwerken met informeel netwerk beschikbaar: [handlerdownloadfiles.ashx](#) (kennisplatformmep.nl)
- 3 Kruiswijk, W., Veer, M. van der, Brink, C., Calis, W., Maat, J. W. van de, & Redeker, I. (2014). Aan de slag met sociale netwerken: De 44 meest bekende methoden verzameld. Opgehaald van: <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/publication-attachment/Aan-de-slag-met-sociale-netwerken%20%5BMOV-2237000-11%5D.pdf>
- 4 Laffra, J. & Nikken, P. (2014) Wat werkt bij het versterken van eigen kracht? Nji. Opgehaald van: <https://www.nji.nl/system/files/2021-05/Wat-werkt-versterken-van-eigen-kracht.pdf>
- 5 Hal, L. van & Jansma, A. (2019). Versterken van eigen kracht van ouders en jeugdigen. KeTJA. Opgehaald van: https://neja.nl/wp-content/uploads/2020/03/Versterken-van-eigen-kracht_def.pdf
- 6 Richtlijnen jeugdhulp. (04-01-2024). Samen met ouders en jeugdige beslissen over passende hulp. Geraadpleegd op 02-02-2024, van <https://richtlijnenjeugdhulp.nl/samen-beslissen-over-passende-hulp/>
- 7 Beek, E. ter, Baarle, E. van, Munninghoff, X., Valk, S. de, Veluw, N. van, & Kuiper, C. (2018). Handleiding JouwZorg Prototype. iHUB & JSC.

Wilt u meer informatie? Neem contact op.

RKJ-NH

Voornaam Achternaam

✉ emailadres

iHub

Lynn van Schie

✉ lynn.vanschie@ihub.nu

Olaf Goorden

✉ o.goorden@altra.nl